

ปัญหาทางกฎหมายเกี่ยวกับค่าทดแทนความเสียหายกรณีผิดสัญญาหมั้น

Legal Problems of Compensation for Breach of Betrothal Agreement

ศุภวิชญ์ พวงสุวรรณ

Supawich Puangsuwan

คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ ในพระบรมราชูปถัมภ์

Faculty of Humanities and Social Sciences, Valaya Alongkorn Rajabhat University under the Royal Patronage

Email: supawich.puang@vru.ac.th

Received April 11, 2022; **Revised** June 8, 2022; **Accepted** October 18, 2022

Abstract

Betrothal is a man and a woman willing to legally get married to each other in the future as stipulated in the Civil and Commercial Code, Article 1435 to Article 1447. The principle is that the man gives or transfers the property, which is an engagement gift, to the woman as evidence that the marriage shall take place, and this will form the betrothal agreement. However, if a party breaches the betrothal agreement or engages in gross misconduct, the other party has the right to terminate the betrothal agreement. The law stipulates that the other party may charge compensation to the default party only in the portion stipulated by law. but it is found that in cases where a man or a woman made payment or became debtor in preparation of the marriage, the supreme court's judgment does not cover all expenses paid in good faith. However, the law uses the word "good faith," but the scope of which cannot be determined because betrothal is a tradition that is different in each area. It is impossible to use the same principle. Nonetheless, the law gives authority to courts to use their discretion to consider this matter, and courts have given several Supreme Court judgment directions. I have a different opinion from some of your judgments.

Keywords: betrothal agreement; breach of betrothal agreement; compensation

บทคัดย่อ

การหมั้น คือการที่ชาย และหญิงพร้อมใจจะสมรสกันตามกฎหมายในอนาคต ซึ่งบัญญัติไว้ในประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ ตั้งแต่มาตรา 1435 ถึงมาตรา 1447 โดยมีหลักเกณฑ์ว่า ฝ่ายชายต้องส่งมอบหรือโอนทรัพย์สินของหมั้นให้แก่ฝ่ายหญิงเพื่อเป็นหลักฐานว่าจะสมรสกับหญิงนั้น จึงเกิดเป็นสัญญาหมั้น อย่างไรก็ตามหากฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งผิดสัญญาหมั้น หรือกระทำความชั่วร้ายแรงอันเป็นเหตุให้ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งมีสิทธิบอกเลิกสัญญาหมั้นตามกฎหมายกำหนดให้ฝ่ายผิดสัญญา ๔ อาจถูกคู่สัญญาอีกฝ่ายเรียกค่าทดแทนความเสียหายได้เฉพาะในส่วนที่กฎหมายบัญญัติไว้ แต่มีปัญหาคือกรณีที่ฝ่ายชายหรือฝ่ายหญิงคู่หมั้นได้ใช้จ่ายหรือตกเป็นลูกหนี้เนื่องในการเตรียมการสมรส นั้น คำพิพากษาศาลฎีกาวินิจฉัยยังไม่ครอบคลุมถึงค่าใช้จ่ายทั้งหมดที่ฝ่ายคู่หมั้นจ่ายไปโดยสุจริตและตามสมควร อย่างไรก็ตาม กฎหมายใช้คำว่า “โดยสุจริตและตามสมควร” นั้นมีขอบเขตน้อยเกินไป เนื่องจากการหมั้นถือเป็นประเพณีที่แต่ละท้องถิ่นปฏิบัติแตกต่างกัน การยึดถือหลักการเดียวกันนั้นเป็นไปไม่ได้ กระนั้นกฎหมายให้อำนาจศาลเป็นผู้ใช้ดุลพินิจในการวินิจฉัย ซึ่งศาลท่านก็ได้มีแนวคำพิพากษาศาลฎีกาไว้พอสมควรโดยผู้เขียนเห็นแตกต่างจากแนวคำพิพากษาบางส่วน

คำสำคัญ: การหมั้น; ผิดสัญญาหมั้น; ค่าทดแทน

บทนำ

เมื่อกล่าวถึงการหมั้น เรามักคุ้นเคยกับสิ่งนี้ในฐานะเป็นขนบธรรมเนียมประเพณีที่สังคมไทยปฏิบัติสืบเนื่องกันมายาวนาน และการหมั้นส่วนใหญ่ถูกผนวกรวมไปกับพิธีสมรสของชายและหญิง อาทิ นาย ก. และนางสาว ข. เข้าพิธีหมั้นในช่วงเช้า และงานฉลองมงคลสมรสในช่วงกลางวัน หรือช่วงเย็น แล้วแต่สะดวก อย่างไรก็ตาม การที่ชายหญิงมีความสัมพันธ์ต่อกัน รวมถึงมีประเด็นเรื่องสินสอด ของหมั้นอันมีลักษณะเป็นทรัพย์สิน หรือสิทธิเรียกร้อง ที่ฝ่ายชายจะต้องส่งมอบให้แก่ฝ่ายหญิงคู่หมั้นก่อนมีการสมรส โดยให้ถือเป็นการบอกกล่าวต่อสาธารณะว่าชายหญิงคู่นี้จะทำการสมรสต่อไปในอนาคตให้ถูกต้องตามครรลอง สิ่งเหล่านี้ที่ผู้เขียนอธิบายมานั้นก่อให้เกิดนิติสัมพันธ์ทางกฎหมายระหว่างบุคคล เพื่อก่อ เปลี่ยนแปลง โอนไปซึ่งสิทธิในทรัพย์สิน (ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 150) และเพื่อให้เกิดความยุติธรรม และเป็นไปในแนวทางเดียวกัน จึงได้มีการตรากฎหมายว่าด้วยการหมั้นไว้ในประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ด้วย ในบรรพ 5 ครอบครัว ลักษณะ 1การสมรสหมวด 1 ว่าด้วย “การหมั้น”

กระนั้นก็ตามที่ การหมั้นดังกล่าวก็ยังมิได้ถือว่าชายและหญิงเป็นสามีภริยากันตามกฎหมายจนกว่าจะมี “การสมรส” โดยพจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554 ให้ความหมายของคำว่า “สมรส” ไว้ว่า “ที่เกี่ยวกับการแต่งงาน เช่น พิธีมงคลสมรส” ซึ่งในทางกฎหมายการสมรสมิได้หมายความว่าแต่เพียงพิธีมงคลสมรสเท่านั้น แต่ยังต้องกระทำให้ถูกต้องตามแบบที่กฎหมายกำหนดด้วย กล่าวคือ ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 1457 บัญญัติว่า “การสมรสตามประมวลกฎหมายนี้จะมีได้เฉพาะเมื่อได้จดทะเบียนแล้วเท่านั้น” หมายความว่าคู่ชายหญิงจะเป็นสามีภริยาถูกต้องตามกฎหมายได้ต้องมีการจดทะเบียนสมรสแล้วเท่านั้น

ประการต่อมานิติสัมพันธ์ของชาย และหญิงคู่หมั้นที่ยังมิได้เป็นสามีภริยากันถูกต้องตามกฎหมายจนกว่าจะมีการสมรส ประมวลกฎหมายข้างต้น มาตรา 1437 กำหนดให้ฝ่ายชายต้องส่งมอบหรือโอนทรัพย์สินอันเป็นของหมั้นแก่หญิง เพื่อเป็นหลักฐานยืนยันว่าจะทำการสมรสกับหญิงนั้น อย่างไรก็ตามก็พบปัญหาว่า ถ้าได้มีการส่งมอบของหมั้นให้แก่หญิงคู่หมั้นแล้ว การสมรสไม่เกิดขึ้นในภายหลังด้วยเหตุฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง ไม่ว่าจะผิดสัญญาหมั้น หรือกระทำความ

ช่วยอย่างร้ายแรงอันเป็นเหตุให้ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งมีสิทธิบอกเลิกสัญญาหมั้น กฎหมายกำหนดให้ฝ่ายผู้ถูกกระทำสามารถเรียกค่าทดแทนได้ ตามมาตรา 1439 ค่าทดแทนดังกล่าวนี้ มาตรา 1440 กำหนดไว้ คือ (1) ค่าทดแทนความเสียหายแก่กาย ชื่อเสียง (2) ทดแทนความเสียหายจากการที่ฝ่ายหญิง หรือฝ่ายชายได้ใช้จ่าย หรือต้องตกเป็นลูกหนี้เนื่องในการเตรียมการสมรสโดยสุจริตและพอสมควร และ (3) ทดแทนความเสียหายกรณีทั้งคู่หมั้นได้จัดการทรัพย์สินหรือการอื่นเกี่ยวแก่อาชีพหรือทางทำมาหาได้ตอนฟังที่คาดไว้ว่าจะได้สมรสในอนาคต

ในส่วนที่ผู้เขียนพบปัญหา คือ (2) ทดแทนความเสียหายจากการที่ฝ่ายหญิง หรือฝ่ายชายได้ใช้จ่าย หรือต้องตกเป็นลูกหนี้เนื่องในการเตรียมการสมรสโดยสุจริตและพอสมควร กล่าวคือ ค่าใช้จ่ายส่วนนี้ที่ฝ่ายชายหรือฝ่ายหญิงทั้งคู่หมั้นได้ใช้จ่ายไป “โดยสุจริตและพอสมควร” นั้นคำพิพากษาศาลฎีกาได้ตีความส่วนนี้ไว้อย่างแคบเพียงแค่ค่าตกแต่งเรือนหอ ที่นอน หมอน มุ้ง เท่านั้น โดยไม่รวมถึงค่าใช้จ่ายอื่น ๆ ที่เกี่ยวเนื่องกับเตรียมการสมรส (Kumpusiri, 2022b) ด้วยความเคารพผู้เขียนเห็นว่า ค่าใช้จ่ายเนื่องใน “การเตรียมการสมรส” ควรตีความอย่างกว้างเพราะแม้กระทั่งพจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554 ให้ความหมายของคำว่า “สมรส” ไว้ว่า “ที่เกี่ยวกับการแต่งงาน เช่น พิธีมงคลสมรส” พิธีมงคลสมรสก็ควรรวมถึงค่าใช้จ่ายอื่น ๆ ในพิธี ๆ เช่นกัน อนึ่ง คำว่า “โดยสุจริตและตามสมควร” หากทั้งคู่หมั้นมีฐานะดีการเตรียมการสมรสก็อาจแตกต่างกับบุคคลอื่น ๆ ได้ กระนั้นจะกล่าวหาว่าบุคคลเหล่านี้ใช้จ่ายโดยไม่สุจริต ก็หาไม่ได้ ผู้เขียนจึงนำประเด็นนี้มาอภิปรายในหัวข้อถัด ๆ ไป

อย่างไรก็ดี ประเด็นปัญหานี้ได้มีการหยิบยกขึ้นมาศึกษาในระดับวิทยานิพนธ์อยู่บ้าง แต่ได้มีการวินิจฉัยข้อกฎหมาย และเสนอแนะวิธีการแก้ไขกฎหมายดังกล่าวแตกต่างกับผู้เขียน ดังนั้นจึงเป็นเรื่องดีที่จะได้นำงานวิชาการของนักกฎหมายหลาย ๆ ท่านมาประมวลองค์ความรู้เสนอเป็นแนวทางใหม่ให้แก่แวดวงกฎหมาย

หลักการทั่วไปว่าด้วยค่าทดแทนความเสียหายกรณีผิดสัญญาหมั้นในประเทศไทย

ก่อนจะกล่าวไปถึงเรื่องค่าทดแทนความเสียหายกรณีผิดสัญญาหมั้น จำเป็นจะต้องทำความเข้าใจหลักการทั่วไปเรื่องการหมั้นเสียก่อน ทั้งนี้เนื่องด้วย ค่าทดแทน ๆ จะเกิดขึ้นได้ต่อเมื่อเกิดการหมั้นแล้วเท่านั้น

การหมั้น

การหมั้นมิได้มีการให้ความหมายไว้อย่างชัดเจนในประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ แต่อย่างไรก็ตามที่ได้มีคำพิพากษาศาลฎีกา และผู้เชี่ยวชาญทางด้านกฎหมายหลายท่านได้กรุณาวินิจฉัยและให้ความหมายเอาไว้ที่น่าสนใจ ดังนี้

คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 763/2526 “การหมั้นเป็นสัญญาซึ่งฝ่ายชายทำกับฝ่ายหญิงโดยบวดยกฎหมายเพื่อชายกับหญิงจะทำการสมรสกัน”

ศาสตราจารย์พิเศษ ประสพสุข บุญเดช กล่าวว่า “การหมั้นนั้น ถ้าจะให้ความหมายในทางกฎหมายแล้วหมายความว่าความรวมถึงการที่ชายหญิงทำสัญญาว่าจะทำการสมรสกันและอยู่กินด้วยกันฉันสามีภรรยา” (Boondech, 2019)

พระวรภักดีพินุลย์ ให้ความหมายว่า “การหมั้น คือคำมั่นสัญญาระหว่างฝ่ายชายกับฝ่ายหญิง ที่ตกลงให้ชายหญิงทำการสมรสเป็นพัวเมียกัน ในวันหนึ่งข้างหน้าที่กำหนดไว้แน่นอน ให้เป็นวันสมรส” (Choomsai, 1953)

เมื่อพิจารณาการตีความของคำพิพากษาศาลฎีกา และการให้ความหมายของผู้เชี่ยวชาญ อาจกล่าวโดยสรุปได้ว่า การหมั้น คือ ข้อตกลงระหว่างฝ่ายชาย และฝ่ายหญิง ที่จะทำการสมรสกันให้ถูกต้องตามกฎหมายในอนาคต โดยฝ่ายชายได้ให้ของหมั้นแก่ฝ่ายหญิงไว้แทนคำสัญญาว่าจะสมรสกันในอนาคตอนึ่ง การหมั้นในภาษาอังกฤษใช้คำว่า

“Betrothal” โดย Black’s Law Dictionary ได้ให้ความหมายว่า “an agreement to marry, promise to marry” (Gerner, 2009) แปลได้ว่า ข้อตกลงหรือสัญญาว่าจะทำการสมรส หรือ คำมั่นว่าจะทำการสมรส

สำหรับประเทศไทยมักมีการใช้คำว่า “การหมั้น” หรือ “สัญญาหมั้น” ปะปนกัน ซึ่งอาจส่งผลให้ผู้อ่านประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์เกิดความสับสนอยู่ไม่น้อย ตัวอย่างเช่น มาตรา 1335 ถึงมาตรา 1337 กำหนดหลักเกณฑ์เรื่องความหมาย และเงื่อนไขของ “การหมั้น” แต่พอถึงมาตรา 1339 กฎหมายดังกล่าวกำหนดให้ฝ่ายผิด “สัญญาหมั้น” ต้องชดเชยค่าทดแทนแน่นอนว่าการทำความเข้าใจกฎหมายส่วนนี้มิได้ยากเย็นสำหรับนักกฎหมาย แต่สำหรับประชาชนทั่วไปคงสับสนอยู่บ้าง เช่น สัญญาหมั้น คือ สัญญาอะไร เกิดขึ้นตั้งแต่เมื่อใดกันแน่ ผู้เขียนขออธิบายดังนี้คือ มาตรา 1335 ถึงมาตรา 1337 เรียกว่าการหมั้น และเงื่อนไขแห่งการหมั้น เมื่อการหมั้นเสร็จสิ้นตามเงื่อนไข มาตรา 1335 ถึงมาตรา 1337 แล้วจึงจะเกิดเป็น สัญญาหมั้น ดังนั้น สัญญาหมั้นจะเกิดขึ้นได้ต่อเมื่อชายหญิงคู่หมั้นปฏิบัติตามเงื่อนไขครบถ้วนแล้วเท่านั้น

เงื่อนไขแห่งการหมั้น

จากหัวข้อข้างต้น การหมั้นมิได้มีบทบัญญัติแห่งกฎหมายให้ความหมายไว้ชัดเจน เพียงแต่ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ กำหนดว่าการหมั้นคือ นิติสัมพันธ์อย่างหนึ่งที่ชาย และหญิงคู่หมั้นจะจัดให้มีขึ้นหรือไม่ก็ได้ ก่อนที่จะมีการสมรส นอกจากนี้หากประสงค์ให้มีการหมั้น กฎหมายยังกำหนดไว้ว่า การหมั้นจะสมบูรณ์ได้ต้องปฏิบัติให้ครบตามเงื่อนไข 3 ประการคือ 1. การหมั้นจะกระทำได้อีกเมื่อชายและหญิงมีอายุสิบเจ็ดปีบริบูรณ์ (มาตรา 1435) 2. ในกรณีเป็นผู้เยาว์จะทำการหมั้นได้ต่อเมื่อได้รับความยินยอมจากบุคคลผู้มีอำนาจปกครอง (มาตรา 1436) และ 3. การหมั้นต้องมีการส่งมอบของหมั้น (มาตรา 1437) ดังนั้น เมื่อฝ่ายชาย และฝ่ายหญิงได้กระทำครบตามเงื่อนไขข้างต้นจึงจะเกิดเป็น “การหมั้น” ตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์

ผิดสัญญาหมั้น

เมื่อชายและหญิงคู่หมั้นปฏิบัติตามเงื่อนไขแห่งการหมั้นครบถ้วนครบถ้วนแล้ว สัญญาหมั้นจึงเกิดขึ้น และ ณ ช่วงเวลานี้ ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งอาจมีหน้าที่ต้องเตรียมการสมรสให้เกิดขึ้นในอนาคต และชายหญิงคู่หมั้นอาจบอกกล่าวต่อบุคคลทั่วไปให้ทราบถึงการสมรสที่จะเกิดขึ้น หรือชายหญิงคู่หมั้นอาจต้องจัดการทรัพย์สิน หรือการงานทางทำมาหาได้ให้เป็นประการใดประการหนึ่ง เพื่อเตรียมจะใช้ชีวิตร่วมกันในอนาคต อย่างไรก็ตาม หากการหมั้นเกิดแล้ว และฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งผิดสัญญา หมายความว่า ไม่ยอมทำการสมรส (Chitpakdee, 2011) โดยไม่มีเหตุผลอันจะอ้างตามกฎหมาย (โปรดดูประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 1442 และ 1443 เป็นกรณีที่มีเหตุสำคัญอันเกิดแก่คู่หมั้นไม่ถือเป็นการผิดสัญญาหมั้น) ฝ่ายที่ผิดสัญญาจะต้องชดเชยค่าทดแทนให้แก่อีกฝ่ายหนึ่ง

ค่าทดแทนกรณีผิดสัญญาหมั้น

การที่ฝ่ายผิดสัญญาหมั้นจำต้องชดเชยค่าทดแทนให้แก่อีกฝ่ายนั้น ประเด็นมีอยู่ว่า “ค่าทดแทน” นี้ คืออะไร แล้วค่าทดแทนในส่วนใดบ้างที่ฝ่ายคู่หมั้นอีกฝ่ายมีสิทธิเรียกร้องจากผู้ผิดสัญญา

คำว่า “ค่าทดแทน” ในประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ของไทยมิได้ให้ความหมายไว้ แต่เมื่อมีการแปลเป็นภาษาอังกฤษ ได้ใช้คำว่า “Compensation” ซึ่งหมายความว่า “ค่าสินไหมทดแทน, ค่าทดแทน, ค่าเสียหาย, ค่าชดเชย” (Withaiwat, 2010) ทำให้นำคำในภาษาอังกฤษพออธิบายความเทียบเคียงได้บ้าง ตัวอย่างเช่น

ศาสตราจารย์พิเศษโสภณ รัตนกร ให้ความหมายของคำว่า “ค่าเสียหาย” ไว้ว่า “จำนวนเงินที่ศาลสั่งให้ลูกหนี้ชำระให้แก่เจ้าหนี้เป็นการชดเชยความเสียหาย ที่เกิดขึ้นแก่ ชีวิต ร่างกาย อนามัย เสรีภาพ หรือสิทธิอื่น ๆ แต่การแก้ไขหรือชดเชย...ส่วนใหญ่ชดเชยเป็นจำนวนเงิน...”

ศาสตราจารย์พิเศษไพโรจน์ วายุภาพ ให้ความหมายของคำว่า “ค่าสินไหมทดแทน” ไว้ว่า “การชดใช้ให้แก่ผู้เสียหายเพื่อทดแทนความเสียหายที่เกิดขึ้นทุกอย่าง ไม่ใช่เฉพาะแต่การชดใช้เป็นจำนวนเงิน คำว่าค่าสินไหมทดแทนจึงมีความหมายกว้างกว่าค่าเสียหาย จึงกว้างได้ว่าค่าเสียหายเป็นส่วนหนึ่งของค่าสินไหมทดแทน”

กระนั้น หากจะสรุปความจากความหมายของคำทั้งสอง ก็เพียงพอที่จะอธิบายความหมายของคำว่า “ค่าทดแทน” ในส่วนของการหมั้นได้ว่า เงินที่ต้องถูกชดใช้ให้แก่ฝ่ายคู่หมั้นที่ได้รับความเสียหายจากการผิดสัญญาหมั้นหนึ่งที่ผู้เขียนกล่าวเฉพาะจำนวนเงินเท่านั้น อันเนื่องมาจากกฎหมายมีอาจบังคับให้ผู้ผิดสัญญาหมั้น กลับมาแต่งงานกับผู้เสียหายได้

ประการต่อมา เมื่อต้องมีการใช้ค่าทดแทนกรณีผิดสัญญาหมั้น ค่าทดแทนนั้นคือค่าทดแทนอะไรบ้าง ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 1440 บัญญัติไว้ว่า “ค่าทดแทนนั้นอาจเรียกได้ ดังต่อไปนี้”

- (1) ทดแทนความเสียหายต่อกายหรือชื่อเสียงแห่งชายหรือหญิงนั้น
- (2) ทดแทนความเสียหายเนื่องจากการที่คู่หมั้น บิดามารดา หรือบุคคลผู้กระทำการในฐานะเช่นบิดามารดาได้ใช้จ่ายหรือต้องตกเป็นลูกหนี้เนื่องในการเตรียมการสมรสโดยสุจริตและตามสมควร
- (3) ทดแทนความเสียหายเนื่องจากการที่คู่หมั้นได้จัดการทรัพย์สินหรือการอื่นอันเกี่ยวแก่อาชีพหรือทางทำมาหาได้ของตนไปโดยสมควรด้วยการคาดหมายว่าจะได้มีการสมรส”

สังเกตว่า ใน (1) และ (3) เป็นกรณีค่าทดแทนที่คู่หมั้นต้องชดใช้ระหว่างกัน ไม่เกี่ยวข้องกับบุคคลที่สาม แต่ใน (2) เป็นกรณีค่าทดแทนที่มีบุคคลที่สามเข้ามาเกี่ยวข้อง กล่าวคือ กฎหมายคุ้มครองบิดามารดา หรือบุคคลผู้กระทำการในฐานะเช่นบิดามารดา ที่ใช้จ่ายใช้สอยเพื่อเตรียมงานสมรสรวมกับคู่หมั้นด้วย

สภาพปัญหาเกี่ยวกับค่าทดแทนกรณีผิดสัญญาหมั้นในประเทศไทย

เมื่อพิจารณามาตรา 1440 (2) เรื่องค่าทดแทนความเสียหายเนื่องจากการที่คู่หมั้น บิดามารดา หรือบุคคลผู้กระทำการในฐานะเช่นบิดามารดาได้ใช้จ่ายหรือต้องตกเป็นลูกหนี้เนื่องในการเตรียมการสมรสโดยสุจริตและตามสมควรพบประเด็นปัญหาที่น่าขบคิดอยู่บางประการคือ 1. ค่าใช้จ่ายส่วนนี้ครอบคลุมถึงค่าใช้จ่ายใดบ้าง 2. คำว่า “โดยสุจริตและตามสมควร” กินความหมายกว้างแคบเพียงใด และ 3. หากค่าทดแทนในส่วนนี้ไม่ครอบคลุมค่าใช้จ่ายที่จ่ายไปทั้งหมดฝ่ายที่มีสิทธิเรียกค่าทดแทนจะปฏิบัติอย่างไรต่อ โดยผู้เขียนขอแยกอธิบายเป็นข้อ ๆ เพื่อง่ายต่อการศึกษา

1. ประเด็นแรกที่ผู้เขียนตั้งข้อสงสัยไว้คือ ค่าทดแทนความเสียหายในมาตรา 1440 (2) นี้ครอบคลุมถึงค่าใช้จ่ายใดบ้าง กล่าวคือ กฎหมายเพียงแต่บัญญัติไว้กว้าง ๆ ว่าเป็นค่าใช้จ่าย หรือต้องตกเป็นลูกหนี้เนื่องในการเตรียมการสมรส ซึ่งคำพิพากษาศาลฎีกาได้เคยมีแนววินิจฉัยถึงประเด็นนี้ไว้สองแนวทาง ดังนี้

แนวทางที่หนึ่ง คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 1217/2496 “ข้าวของต่าง ๆ เป็นต้นว่าที่นอน และหมอนเครื่องแต่งตัว และอาหารสำหรับเลี้ยงผู้ที่มาในวันงาน...ฝ่ายหญิงย่อมมีสิทธิฟ้องเรียกค่าทดแทนได้”

ค่าทดแทนจากค่าใช้จ่ายเนื่องในการเตรียมการสมรสตามแนวคำพิพากษาศาลฎีกานี้ สังเกตว่านอกจากจะเป็นค่าใช้จ่ายเพื่อเตรียมการอยู่กินฉันสามีภริยากันโดยตรง (Jarujinda, 1973) ศาลท่านยังตีความรวมถึงค่าอาหารการกินสำหรับแขกที่มางานสมรสด้วย ซึ่งคำพิพากษานี้มีนักวิชาการด้านกฎหมายครอบครัวย่างท่าน ศาสตราจารย์ ดร. ไพโรจน์ กัมพูสิริ ได้ให้ความเห็นโดยสรุปว่า เห็นด้วยกับแนวคำพิพากษานี้ โดยให้เหตุผลว่าค่าใช้จ่ายตามประเพณีการสมรสมีความเป็นไปได้ที่จะเกิดขึ้นเป็นจำนวนมาก และแน่นอน ส่วนค่าใช้จ่ายอื่น ๆ โดยนัยเดียวกันนี้ เช่น ค่าขนม

การ พิธีเลี้ยงพระ เลี้ยงแขก ฯลฯ ศาลท่านใช้ดุลพินิจตามสมควรปรับเปลี่ยนเองได้ (Kumpusiri, 2022a) แต่กระนั้น แนวคำพิพากษาศาลฎีกาในช่วงหลังมีการตีความในประเด็นนี้แตกต่างออกไปซึ่งจะอธิบายเป็นแนวทางที่สอง

แนวทางที่สอง เป็นแนวทางที่ศาลฎีกาวางหลักว่าค่าทดแทนค่าใช้จ่ายเนื่องในการเตรียมการสมรสควรเป็น ค่าใช้จ่ายเพื่อเตรียมการอยู่กินฉันสามีภริยากันโดยตรงเท่านั้น ไม่รวมค่าใช้จ่ายอื่น ๆ ดังที่กล่าวไว้ในแนวทางแรก ตัวอย่างเช่น

คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 90/2512 “ค่าเลี้ยงดูในวันทำพิธีแต่งงานไม่ใช่เป็นค่าใช้จ่ายในการเตรียมการสมรสอัน จะเรียกค่าทดแทนกันได้”

คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 2086/2518 “โจทก์ฟ้องว่าจำเลยผิดสัญญาหมั้น เรียกค่าทดแทนความเสียหายจาก จำเลย...ค่าอาหารเลี้ยงพระและแขกในวันแต่งงาน ไม่ใช่ค่าใช้จ่ายเนื่องในการเตรียมการสมรสตามประมวลกฎหมาย แพ่งและพาณิชย์ มาตรา 1439(2)”

คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 2165/2538 “หญิงซื้อผ้ารับไหว้เพื่อให้ญาติผู้ใหญ่ฝ่ายชายตามประเพณีมิใช่ค่าใช้จ่าย ในการเตรียมการสมรสอันจะเรียกค่าทดแทนได้”

ข้อสังเกต ในแนวทางที่สองนี้ศาลฎีกาในช่วงหลังได้วางแนวทางการวินิจฉัยมาตรา 1440 (2) ว่าด้วยเรื่องค่า ทดแทนค่าใช้จ่ายหรือตกเป็นลูกหนี้เนื่องในการเตรียมการสมรสไว้แคบลง โดยค่าทดแทนส่วนนี้ ไม่รวมถึงค่าใช้จ่ายใน พิธีมงคลสมรสตามประเพณี เช่น ค่าอาหารเลี้ยงพระ หรือค่าอาหารเลี้ยงแขก ผ้ารับไหว้ ฯลฯ นอกจากนี้ ยังมี นักวิชาการด้านกฎหมายครอบครัวได้ให้เหตุผลสำหรับแนวทางนี้ไว้ด้วย คือ ท่านศาสตราจารย์พิเศษ ประสพสุข บุญเดช กล่าวว่า “ค่าใช้จ่ายในการเตรียมการสมรสที่จะเรียกค่าทดแทนกันได้นั้น หมายถึงค่าใช้จ่ายอันจำเป็นที่ชายหญิง ต้องกระทำเพื่อเตรียมการที่ชายหญิงจะอยู่กินด้วยกันเป็นสามีภริยากันโดยตรง” ที่ท่านกรุณาให้เหตุผลเช่นนี้ก็ เนื่องจากท่านพิจารณาว่าค่าใช้จ่ายส่วนนี้ควรคำนึงถึงประเด็นเรื่องความสุจริตและตามสมควร มิใช่ว่าโจทก์ฟ้องเรียก ค่าใช้จ่ายใดมา แม้จะเกิดจากความฟุ่มเฟือยเกินสมควรศาลท่านจะต้องพิจารณาให้ทุกเรื่อง คงจะเป็นไปได้ ดังนั้น จึงพอสรุปได้ว่าแนวทางที่สองนี้ ค่าทดแทนค่าใช้จ่ายควรเรียกได้เฉพาะค่าใช้จ่ายเพื่อเตรียมการอยู่กินฉันสามีภริยากัน โดยตรงเท่านั้น ไม่ขยายความรวมถึงค่าใช้จ่ายอื่น ๆ

อย่างไรก็ดี ผู้เขียนกล่าวไปเบื้องต้นว่าเห็นด้วยกับเหตุผลแรก เนื่องด้วยประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 1440 (2) ใช้คำว่า “เนื่องในการเตรียมการสมรสโดยสุจริตและตามสมควร” หากตีความตามตัวอักษร การ ตีความจะขาดคำใดคำหนึ่งไปเสียมิได้ ดังนั้นจะต้องพิจารณาก่อนว่าค่าใช้จ่ายส่วนใดเป็นค่าใช้จ่ายเนื่องในการ เตรียมการสมรส จากนั้นค่าใช้จ่ายส่วนนี้เป็นไปโดยสุจริตและตามสมควรหรือไม่ ดังนั้น คำว่า เนื่องในการเตรียมการ สมรสนั้น หากไม่มีคำนิยามที่พอให้ความหมายแต่ละคำได้เด่นชัด ก็สามารถวิเคราะห์ได้โดยพจนานุกรมคำไทย จาก ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554 ได้คำว่า “เนื่อง” หมายความว่า ติดต่อกัน, เกี่ยวข้องกัน ส่วนคำว่า “สมรส” หมายความว่า ที่เกี่ยวกับการแต่งงาน เช่น พิธีมงคลสมรส ดังนั้น ค่าใช้จ่ายหรือหนี้สินเนื่องในการเตรียมการสมรสจึง ควรตีความอย่างกว้าง ได้ว่า ค่าใช้จ่ายที่เกี่ยวข้องกับการสมรส หรือพิธีมงคลสมรส ครั้นจะตัดค่าทดแทนค่าใช้จ่ายใด ค่าใช้จ่ายหนึ่งออก จำต้องไปพิจารณาต่ออีกทีว่าค่าใช้จ่ายนั้นได้จับจ่ายใช้สอยไปโดยสุจริตและตามสมควร หรือไม่ เป็นประเด็นหลัง สังเกตว่าหากตีความมาตรา 1440 (2) ตามตัวอักษรอย่างแท้จริงและเคร่งครัด ดังเช่นที่ ผู้เขียนวิเคราะห์ ก็จะมีต้องไปพิจารณาว่าค่าใช้จ่ายใดควรเรียกได้หรือไม่ หากเกี่ยวเนื่องในการเตรียมการสมรส ควรเรียกได้ทุกกรณี โดยศาลจะต้องใช้ดุลพินิจในส่วนหลัง กล่าวคือ ศาลจะต้องพิจารณาว่าค่าทดแทนความเสียหาย ที่เรียกมานั้น ฝ่ายผู้เสียหายได้จับจ่ายใช้สอยไปโดยสุจริตและตามสมควรหรือไม่เท่านั้น

ประเด็นนี้กฎหมายไทยใกล้เคียงกับกฎหมายประเทศเยอรมนี The German Civil Code Section 1298 โดยกำหนดคู่หมั้นที่บอกเลิก หรือถอนการหมั้นต้องชดใช้ค่าทดแทนแก่คู่หมั้น บิดามารดา หรือบุคคลที่ทำหน้าที่เลี้ยงบิดามารดาอีกฝ่าย โดยต้องเป็นค่าทดแทนค่าใช้จ่าย หรือต้องตกเป็นลูกหนี้จากการคาดหมายว่าจะมีการสมรส โดยค่าใช้จ่ายส่วนนี้รวมถึง ค่าใช้จ่ายจากการเดินทางไปฮันนีมูน การจัดเลี้ยงเพื่อฉลองสมรส ฯลฯ (Sriboonpong, 1991) พิศุทธิ์แล้วเห็นว่าแม้ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 1440 จะร่างใกล้เคียงกับ The German Civil Code Article 1298 แต่การตีความของศาลไทยแคบกว่ามาก โดยไม่รวมค่าใช้จ่ายข้างต้น เช่น ค่าพิพากษาศาลฎีกาที่ 90/2512, 2086/2518, 2165/2538 เป็นต้น

2. ความหมายของคำว่า “สุจริตและตามสมควร” กล่าวคือ เมื่อพิจารณาแล้วว่าค่าใช้จ่ายใดบ้างเป็นค่าใช้จ่ายเนื่องในการเตรียมการสมรส ค่าใช้จ่ายส่วนนั้นต้องได้ใช้จ่ายไปโดยสุจริตเท่าและตามสมควรเท่านั้นจึงจะเรียกค่าทดแทนแก่ผู้ผิดสัญญาหมั้นได้ หมายความว่า ค่าใช้จ่ายหรือหนี้สินส่วนนี้ต้องจ่ายไปโดยเชื่อ หรือคาดหมายได้ว่าการสมรสจะเกิดขึ้นอย่างแน่แท้ อีกนัยหนึ่งคือ ใช้จ่ายหรือเป็นหนี้โดยไม่รู้ตัวอีกฝ่ายจะไม่ยอมสมรส (Chitpakdee, 2011) นอกจากนี้ ค่าใช้จ่ายหรือหนี้ที่ก่อ ย่อมต้องเป็นไปตามฐานานุรูป ของฝ่ายชายและฝ่ายหญิงคู่หมั้นด้วย จึงจะกล่าวได้ว่าเป็นไปตามสมควร

กรณีนี้ตามเมื่อเปรียบเทียบกับ The German Civil Code Article 1298 (2) กำหนดว่าค่าทดแทนค่าใช้จ่ายที่เรียกกันนี้ต้องเป็นไปตามสมควรแก่พฤติการณ์ (Reasonable in the circumstances) แตกต่างจากกฎหมายไทยที่ใช้ “หลักสุจริต หรือ Good faith” สังเกตได้ว่า กฎหมายของไทยเรียกค่าทดแทนส่วนนี้ยากกว่ากฎหมายของประเทศเยอรมนี เพราะแม้จะเป็นค่าใช้จ่ายตามสมควร แต่ค่าใช้จ่ายส่วนนี้เป็นการใช้จ่ายโดยไม่สุจริตก็อาจเรียกกันได้ น่าขบคิดว่า เจนารมย์ของมาตรา 1440 ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มุ่งคุ้มครองฝ่ายคู่หมั้นที่ต้องเสียหายจากการผิดสัญญาหมั้น แต่กลับเพิ่มภาระให้แก่ฝ่ายผู้เสียหายที่ต้องพิสูจน์ความสุจริตของตนเอง อนึ่ง สมมติว่าการสมรสเกิดขึ้นจริงในอนาคต โดยไม่มีการผิดสัญญาหมั้น แต่หากคู่หมั้นมีเจตนาไม่สุจริตในการเตรียมการสมรส กลับไม่มีผลทางกฎหมายแต่อย่างใด ดังนี้ หมายความว่ากฎหมายคุ้มครองคู่หมั้นฝ่ายไม่สุจริตกรณีนี้หรือ ถึงแม้ว่าท้ายที่สุดปัญหาที่ผู้เขียนกังวลเป็นเรื่องของหลักการทฤษฎีที่ไม่อาจเกิดผลในทางปฏิบัติ เพราะหากคู่หมั้นเต็มใจสมรสก็ไม่มีผลใดเกิดขึ้น เพราะการสมรสก็สมบูรณ์ตาม มาตรา 1457, 1458 กรณีนี้ก็น่าสนใจว่าหลักสุจริตนั้นจำเป็นหรือไม่ ในมาตรา 1440 (2) เพราะค่าทดแทนค่าใช้จ่าย (ตามสมควร) ก็น่าจะเพียงพอแล้ว

3. ประการสุดท้าย เมื่อศึกษาถึงแนวทางคำพิพากษาศาลฎีกาทั้งสองแนวทางก่อนหน้านี้ ผู้เขียนพบประเด็นสำคัญว่าหากยึดหลักแนวทางที่สอง (ซึ่งในช่วงหลังมาคำพิพากษาฯ ค่อนข้างเป็นไปตามแนวทางนี้) ถ้าค่าทดแทนในส่วนนี้ไม่ครอบคลุมค่าใช้จ่ายที่จ่ายไป หรือหนี้สินที่ก่อทั้งหมดโดยสุจริตและตามสมควรฝ่ายที่มีสิทธิเรียกค่าทดแทนจะต้องรับสภาพค่าใช้จ่ายด้วยตนเองหรือไม่ อย่างไร ผู้เขียนเห็นว่ายังไม่ค่อยมีตำราวิชาการใดให้คำตอบในส่วนนี้เท่าใดนัก ด้วยเหตุนี้จึงหยิบยกมาศึกษาเพื่อหาหนทางเยียวยาฝ่ายที่ต้องเสียค่าใช้จ่ายเนื่องในการเตรียมการสมรสโดยสุจริตและตามสมควร เฉพาะในส่วนที่ศาลท่านวินิจฉัยว่าไม่เข้าข่าย มาตรา 1440 (2) โดยแบ่งเป็นสองกรณี ดังนี้

ก. กรณีแรกต้องวินิจฉัยก่อนว่า คู่สัญญาในสัญญาหมั้นคือ ชายและหญิง หรือฝ่ายชายและฝ่ายหญิง ประเด็นนี้พบว่า มีคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 763/2526 ศาลท่านพิเคราะห์ว่า “การหมั้นเป็นสัญญาซึ่งฝ่ายชายทำกับฝ่ายหญิงโดยชอบด้วยกฎหมาย เพื่อชายกับหญิงจะทำการสมรสกัน” กล่าวคือ คู่สัญญาหมั้น คือฝ่ายชายและฝ่ายหญิง แต่กรณีนี้ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 1335 กำหนดให้การหมั้นเป็นเรื่องของชายและหญิงคู่หมั้นเท่านั้น (Kumpusiri, 2022b) โดยนิติสัมพันธ์ของบิดา มารดา ผู้ใช้อำนาจปกครองตามกฎหมายเข้ามามีส่วนเกี่ยวข้อง

ในเรื่องการให้ความยินยอมการหมั้นกรณีผู้เยาว์อายุสิบเจ็ดปีแต่ยังไม่บรรลุนิติภาวะ และเรื่องของหมั้น ถือเป็นเพียง “บุคคลที่สาม” ที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับสัญญาเท่านั้น ดังนั้นหากวิเคราะห์ตามกฎหมายนี้ หนี้ที่ฝ่ายบุคคลที่สามเข้ามาเกี่ยวข้องกับสัญญาหมั้น จึงมีเพียงหนี้ที่เรียกให้ฝ่ายผิดสัญญาหมั้นชดเชยค่าทดแทนในส่วนที่ใช้จ่ายหรือตกเป็นลูกหนี้เนื่องในการเตรียมการสมรสเท่านั้น (เฉพาะที่ศาลวินิจฉัยให้เป็นค่าใช้จ่ายเรียกได้) นอกจากค่าใช้จ่ายส่วนนี้อาจเรียกได้ในมูลสัญญาหมั้น

ข. กรณีที่สอง ในส่วนที่ค่าใช้จ่ายที่ศาลวินิจฉัยว่าเรียกจากฝ่ายผิดสัญญาหมั้นไม่ได้ ผู้เขียนเห็นว่า เดิมที่ฝ่ายผิดสัญญาหมั้นกับบุคคลที่สาม (บิดา มารดา ฯลฯ) ไม่มีนิติสัมพันธ์ต่อกันในฐานะคู่สัญญา สองฝ่ายนี้จึงไม่มีหนี้หรือหน้าที่ต่อกัน (Pengniti, 2017) เพียงแต่ว่าการเตรียมการสมรสที่ฝ่ายบุคคลที่สามช่วยจัดการนั้นเป็นเพียงหน้าที่ในฐานะสมาชิกครอบครัวฝ่ายนั้น ๆ ดังนั้นเมื่อ บุคคลที่สามได้จ่ายใช้สอยเพื่อเตรียมการสมรสไป และการสมรสไม่เกิดขึ้นจึงอาจถือได้ว่าเป็นความรับผิดชอบทางละเมิด ที่สามารถเรียกร้องให้ชดเชยค่าสินไหมทดแทนได้ ตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 420 ได้ในส่วนที่ศาลมีได้พิพากษาให้สามารถเรียกค่าทดแทนได้จากการผิดสัญญาหมั้น

อนึ่ง ค่าใช้จ่ายในส่วนที่ศาลมีได้พิพากษาให้นั้นควรฟ้องในมูลละเมิดได้ เนื่องจากการผิดสัญญาก่อให้เกิดการละเมิดต่อสิทธิของบุคคลอื่น ในที่นี้คือ กระทบสิทธิของฝ่ายที่มีสิทธิเรียกค่าทดแทนค่าใช้จ่ายคืนจากผู้ผิดสัญญาหมั้น (ฝ่ายบุคคลที่สาม) ซึ่งกฎหมายรับรองคุ้มครองสิทธิไว้ หากการกระทำผิดสัญญาดังกล่าวเข้าเงื่อนไขของความรับผิดชอบทางละเมิด กล่าวคือ มีการกระทำความผิด การกระทำนั้นทำโดยผิดกฎหมาย เกิดความเสียหาย และมีความสัมพันธ์ระหว่างเหตุและผล ผู้ถูกละเมิดก็มีสิทธิฟ้องเป็นละเมิดได้ อย่างไรก็ตาม ประเด็นนี้อาจจะมีข้อโต้แย้งได้ว่า การฟ้องละเมิดกรณีนี้เป็นเพียงการฟ้องร้องเพื่อให้ได้ค่าทดแทนเพิ่มขึ้นเท่านั้น ตัวอย่างคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 47/2492, 76/2496, และ 25/2523 เป็นต้น กระนั้น ผู้เขียนเห็นว่า การฟ้องมูลละเมิดเป็นไปเพื่อให้ผู้เสียหายได้รับการเยียวยาที่เป็นธรรมตามค่าใช้จ่ายที่เสียหายจริงโดยสุจริต

การฟ้องมูลละเมิดลักษณะนี้ใกล้เคียงกับ Code Napoleon ของประเทศฝรั่งเศส โดยกฎหมายมิได้กำหนดถึงเรื่องการหมั้นไว้แต่อย่างใด แต่ก็มีได้ห้าม ดังนั้น หากเกิดคู่หมั้นฝ่ายหนึ่งผิดสัญญาหมั้น Code Napoleon สามารถฟ้องร้องเรียกค่าสินไหมทดแทนได้ในมูลละเมิดได้ตาม Article 1382

อย่างไรก็ดี ในสังคมไทยการสมรสมิได้จำกัดวงแคบแค่เพียงการหมั้น และจดทะเบียนสมรสเท่านั้น การสมรสยังรวมถึงประเพณีทางศาสนา การรวมตัวของญาติมิตร และการแสดงออกซึ่งฐานะ อย่างไรก็ตาม หลักเกณฑ์ว่าด้วยเรื่องการเรียกค่าทดแทนกรณีผิดสัญญาหมั้น ยังมีใช้หลักการตายตัวเท่าใดนัก และยังโอกาสเป็นไปได้ที่ศาลท่านจะวินิจฉัยไปอีกแนวทางหนึ่งได้ โดยนับเป็นข้อดีที่ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ส่วนนี้ไม่ได้ตราบทบัญญัติว่าด้วยเรื่องข้างต้นไว้ตายตัวนัก

บทสรุป

ประเด็นเรื่องการเรียกค่าทดแทนความเสียหายกรณีผิดสัญญาหมั้น ตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 1440 (2) ยังพบปัญหาเรื่องการตีความกฎหมายที่ไม่ครอบคลุมค่าทดแทนค่าใช้จ่ายในส่วนที่เกี่ยวข้องกับพิธีสมรส ที่ฝ่ายมีสิทธิเรียกร้องได้ใช้จ่ายไปโดยสุจริตและตามสมควร ด้วยความเคารพต่อความเห็นของศาล ผู้เขียนจึงเสนอแนวการตีความในอีกลักษณะหนึ่ง โดยแบ่งเป็น 2 รูปแบบ ดังนี้ โดยมีเจตนาให้ฝ่ายมีสิทธิเรียกค่าทดแทนได้รับการเยียวยาค่าใช้จ่ายอย่างครบถ้วน 1) กรณีที่จะตีความกฎหมายเท่าที่มีให้ครอบคลุมค่าใช้จ่ายทั้งหมด โดยตีความ

ตามตัวอักษรว่าค่าทดแทนค่าใช้จ่าย “เนื่องในการเตรียมการสมรส” คำว่า “เนื่อง” หมายความว่า เกี่ยวข้อง เกี่ยวกับ ส่วนคำว่า “สมรส” คือหมายความอย่างกว้างรวมถึงพิธีสมรส โดยอ้างอิงพจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554 เพียงเท่านี้ก็เพียงพอโดยมีต้องแก้ไขก็หมายแต่ประการใด 2) กรณีที่มีอาจกำหนดให้ค่าใช้จ่ายในพิธีสมรส รวมอยู่ใน มาตรา 1440 (2) ได้ ผู้เขียนตีความว่าการผิดสัญญาก่อให้เกิดการละเมิดต่อสิทธิของบุคคลอื่น อันอาจฟ้องร้องเป็นคดีละเมิดได้

ข้อเสนอแนะ

ผู้เขียนเสนอแนะให้มีการตีความประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 1440 (2) ว่าด้วยเรื่องค่าทดแทน การหมั้น ตามตัวอักษรโดยตีความประโยค “เนื่องในการเตรียมการสมรส” ครอบคลุมถึงค่าใช้จ่ายทุกประเภท ที่เกี่ยวข้องเนื่องกับการสมรส อาทิ ค่าใช้จ่ายในพิธีสมรสตามแต่ศาสนา และประเพณีของแต่ละภูมิภาค เป็นต้น

หากไม่สามารถตีความตามที่เสนอแนะในข้อ 1. ผู้เขียนเสนอให้มีการแก้ไขประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 1440 (2) โดยเพิ่มเติมท้ายบทบัญญัติว่า “การสมรส หมายความว่า พิธีสมรสตามประเพณี” และตัดคำว่า “โดยสุจริต” ออก คงเหลือแต่คำว่า “ตามสมควร” ตามเหตุผลที่กล่าวในช่วงท้ายเนื้อหาบทความ

กรณีที่ไม่ว่าจะเป็นไปตาม ข้อ 1 และ 2 ได้ผู้เขียนเสนอแนะให้มีการฟ้องร้องในมูลละเมิดได้สำหรับกรณีที่ฝ่าย บิดา มารดาที่ไม่มีนิสมพันธ์ในฐานะคู่สัญญาหมั้น

References

- Boondech, P. (2019). *Description of Family Law* (24th ed). Thai Bar Association.
- Chitpakdee, J. (2011). *Compensation in Relation to Betrothal*[Master's Thesis, Thammasat University].
- Choomsai, N. (1953). *Description of Family Law* (5th ed.). Chulalongkorn University.
- Gerner, B.A. (2009). *Black's Law Dictionary*. United State of America: West Publishing.
- Jarujinda, C. (1973). *Description the Civil and Commercial Code on Family*. Ramkhamhaeng University.
- Kumpusiri, P. (2022a). *Description the Civil and Commercial Code Book 5: Family* (11th ed.). Thammasat University.
- Kumpusiri, P. (2022b). *The Summary of Family Law* (19th ed.). Thammasat University.
- Pengniti, P. (2017). *Description the Civil and Commercial Code: The Act of Tort, The Officers Tort Liability Act 1996, and other Relevant Laws* (10th ed.). n.p.
- Sriboonpong, W. (1991). *Engagement: Analysis of its Praticular Nature and Legal Effects*[Master's Thesis, Thammasat University].
- Withaiwat, T. (2010). *Law Dictionary Thai-English, English-Thai*. Nitibannakarn.